

Hoe krijgen we grip op de kwaliteit van leermiddelen?

'Een kwaliteitskader is hard nodig'

Leermiddelen sluiten onvoldoende aan op de behoeftes van docenten, zo blijkt uit een peiling. De aanstaande curriculumherziening maakt dat de tijd nu rijp lijkt om hier iets aan te doen. Vóór de zomer kwam de onderwijssector met een manifest over de kwaliteit van leermiddelen. Veelgehoorde opties zijn kwaliteitscriteria en een kwaliteitsalliantie voor leermiddelen.

Wanneer een medicijn op de markt gebracht wordt, zijn daar allerlei strenge eisen aan verbonden. Ook als je een kinderdagverblijf begint, zijn er veel regels waar je aan moet voldoen. Daarentegen mag iedereen leermaterialen maken en op de markt brengen. Uit de peiling die ten grondslag ligt aan het manifest 'Meer grip op kwaliteit leermiddelen', blijkt dat ruim driekwart van de respondenten vindt dat leermiddelen pas de markt op mogen als zij voldoen aan criteria uit het onderwijs. De initiatiefnemers van het manifest, waaronder de VO-raad, roepen daarom op om te komen tot kwaliteitscriteria voor leermiddelen.

OVER HET MANIFEST

In juni kwamen tien onderwijsorganisaties - waaronder de VO-raad - met het manifest 'Meer grip op kwaliteit leermiddelen'. Het is gebaseerd op de uitkomsten van een peiling onder 2.500 onderwijsprofessionals. De respondenten vinden dat de leermiddelen onvoldoende aansluiten op de verwachtingen van het onderwijsveld. Zo geeft ongeveer de helft aan, zorgen te hebben over de grote hoeveelheid lesstof. Ook zou er te weinig zicht zijn op wat leermiddelen bijdragen aan het behalen van de kerndoelen en eindtermen. Zo'n 60 procent van de respondenten geeft aan dat niet duidelijk is op basis van welke wetenschappelijke kennis de keuzes zijn gemaakt.

MOMENTUM

Dat de tijd nu rijp lijkt om kwaliteitscriteria in het leven roepen, komt doordat de aanstaande curriculumherziening voor momentum zorgt. In september 2023 zijn nieuwe conceptkerndoelen voor Nederlands en rekenen-wiskunde gepubliceerd; in maart 2024 volgden de conceptkerndoelen voor digitale geletterdheid en burgerschap. In november 2024 komen daar nog de conceptkerndoelen voor kunst en cultuur, bewegen en sport, mens en maatschappij, mens en natuur en moderne vreemde talen bij. De verwachting is dat de nieuwe kerndoelen in 2025 definitief zijn en wettelijk worden vastgelegd.

HELDERE RICHTLIJNEN

Volgens hoogleraar Yra van Dijk, expert (jeugd)literatuur en leesonderwijs en onderzoeker aan de Hogeschool Leiden, is de curriculumherziening een goede aanleiding om de kwaliteit van leermiddelen onder de loep te nemen: "Van oudsher hebben methodemakers in Nederland veel vrijheid. Maar bij de curriculumherziening worden specifiekere eisen aan het curriculum gesteld. Die eisen waren

'Werken volgens een methode is niet de enige manier om onderwijs te geven'

tot nu toe zo globaal dat ze te veel ruimte overlieten.

We stellen bijvoorbeeld te weinig concrete eisen aan taal en lezen op school.

In de landen om ons heen zijn de curriculum-eisen specifiek geformuleerd. In het Franse curriculum bijvoorbeeld is het programma per vak en per leerjaar zeer gedetailleerd vastgelegd. Uitgeverijen maken daar methodes die strikt het vastgestelde curriculum volgen; methodes die daarvan afwijken, zullen door scholen niet worden aangeschaft. De curriculumherziening in Nederland is dus niet alleen hard nodig, het is ook een goed moment om methodemakers aan te moedigen om de lat hoger te leggen. Zowel wat betreft kwaliteit van het onderwijs als wat betreft didactiek en pedagogiek. De meeste uitgeverijen willen zelf overigens ook graag heldere richtlijnen hebben.”

Kees Versteeg is rector van het Griffland College in Soest. Ook hij vindt dat de sector in deze tijd van curriculumherziening moet opstaan: “We zijn in slaap gesust door uitgeverijen van methodes. Die hebben het ons heel makkelijk gemaakt. Maar werken volgens een methode is niet de enige manier om onderwijs te geven. Dat is ooit zo bedacht, maar je kunt ook een nieuwe manier bedenken. Daarvoor is de tijd nu rijp. Een nieuwe kijk op het curriculum dwingt, denk ik, veel vastzittende docenten om te kijken naar wat er voor hun leerlingen nodig is. Kunnen ze – in plaats van te kiezen voor de ene of de andere methode – bijvoorbeeld hun eigen lessen met hun eigen focus in een curriculum verwerken?”

EIGEN MATERIALEN

Uit de peiling bij het manifest blijkt dat 86 procent van de respondenten vindt dat het onderwijsveld de regie moet krijgen bij het ontwikkelen van betere leermiddelen. Op sommige scholen is dit al de praktijk. Marlies Hamilton is docent Engels bij De Werkplaats Kindergemeenschap in de Bilt. Zij vertelt dat leraren in de onderbouw bij Engels vooral met eigen materialen werken en alleen ter ondersteuning een digitale methode gebruiken. “Ik heb gemerkt dat het werken met methodes je beperkt. Om het dan toch relevant te houden, ga je bijvoorbeeld hoofdstukken overslaan. Maar dat is voor leerlingen verwarrend. Wij werken nu met onze eigen leermiddelen. Dat zijn presentaties en oefeningen die we zelf maken, en die we combineren met online platforms. Op die manier kunnen we veel beter projectmatig werken, lesstof in een context plaatsen en lesstof koppelen aan burgerschap. De grammatica wordt dan onderdeel van een project in plaats van een hoofdstuk in een methode. Zo beginnen we in vwo 4 met het lied ‘Where is the love?’ van de Black Eyed Peas en vervolgens gaan leerlingen op zoek naar maatschappelijke problemen. Uiteindelijk moeten ze een speech schrijven voor een goed

‘We zijn in slaap gesust door uitgeverijen van methodes’

‘Wij zijn met zijn allen enorm grote inkopers. Dat biedt ruimte om onszelf te verenigen’

doel. Dat soort dingen haal je niet uit een methode.”

CREATIVITEIT

Sommige docenten zijn ‘methodeslaven’: ze zijn vergroeid met een bepaalde methode, zonder daar nog kritisch naar te kijken. Versteeg noemt het denken in leerdoelen een mogelijkheid om deze houding te doorbreken. “De gemiddelde Nederlandse docent – niet bij ons natuurlijk! – is nog vaak een methodeslaaf. Maar als je werkt vanuit leerdoelen, maakt de methode of het leermateriaal niet uit. Het stelt je als school en als docent beter in staat om een goed antwoord te geven op de herziening van het curriculum.”

Kirstin van Loon, directievoorzitter van Voortgezet Onderwijs van Amsterdam, juicht dit soort creativiteit toe. “Wat een methode eigenlijk doet, is nivelleren. Zowel een snelle als een langzame leerling werkt met dezelfde methode. En dan komen er nieuwe methodes voor de snelle leerlingen. Natuurlijk is er niet altijd iets mis met methodes. Zo kan een methode een beginnende docent houvast bieden. Maar werken met methodes haalt wel de creativiteit bij docenten weg. We zouden veel meer adaptieve leermiddelen moeten hebben. En docenten stimuleren om creatief te zijn, dat maakt het beroep van docent ook aantrekkelijker.”

Een veelgehoorde tegenwerping is dat docenten amper tijd hebben om leermiddelen te ontwikkelen. Versteeg geeft aan dat dit niet per se zo hoeft te zijn. “Ik prikkel docenten door te zeggen: ‘als jullie nu stoppen met een bepaalde methode, dan levert dat een bezuiniging op. De helft daarvan krijg je als docent of als sectie in uren terug om eigen leermateriaal te maken. Aan jou de keuze.’ Dat

IN DE MAAK: KWALITEITSKADER TAAL VOOR LEERMIDDELEN

De Kennistafel Effectief Leesonderwijs maakte voor de zomer bekend aan de slag te gaan met een Kwaliteitskader Taal voor leermiddelen voor het basis- en voortgezet onderwijs. Een werkgroep bestaande uit vertegenwoordigers uit het onderwijs, wetenschap en leermiddelenontwikkeling streeft ernaar het kwaliteitskader in het voorjaar van 2025 op te leveren.

Hoogleraar Yra van Dijk is voorzitter van de werkgroep voor het kwaliteitskader. Zij zegt: “In zekere zin is dit een kwaliteitsalliantie in het klein. We willen in feedbackrondes iedereen meenemen zodat alle partijen inspraak hebben in hoe het kader eruit komt te zien. We zullen ons baseren op bestaande kaders en onderzoeken. Zo blijkt dat leerlingen niet leren door het aankruisen van antwoorden. Wat wel werkt, is dat leerlingen zelf met taal bezig zijn door bijvoorbeeld een stuk te schrijven. Het is uiteindelijk een aansporing aan uitgeverijen om zich aan het kader te houden en een aansporing aan leraren om kritischer te zijn. Wellicht dat dit een bijdrage kan leveren aan een kwaliteitsalliantie op landelijk niveau.”

IN DE MAAK: ONAFHANKELIJK LEERMIDDELENPLATFORM

Het initiatief Onze Leermiddelen werkt aan een nieuw platform om inzicht en overzicht te verschaffen in beschikbare leermiddelen. Initiatiefnemer is de stichting Education Warehouse, samen met een tiental schoolbesturen. Alette Baartmans, directeur van Education Warehouse: “Tot 2016 had SLO het leermiddelenplein. Dit was een overzicht van alle leermiddelen die op de markt waren, inclusief een onderwijskundige beschouwing van SLO. Veel scholen maakten hier gebruik van. In 2016 is dit plein als gevolg van een politiek besluit door de overheid opgeheven. Sindsdien is er geen onafhankelijk overzicht meer. Bedrijven zoals distributeurs zijn toen catalogi gaan maken, met als gevolg dat de markt bepaalt wat je als school te zien krijgt. De informatiepositie van scholen is daarmee achteruitgegaan. Education Warehouse is een stichting die veel weet over technologie en informatie-uitwisseling en het onderwijs een warm hart toedraagt. Vanuit die gedachte zijn we met dit platform aan de slag gegaan. Maar we vinden eigenlijk dat de verantwoordelijkheid voor het platform bij de schoolbesturen moet liggen.”

werkt, want we hebben inmiddels zes secties die eigen leermateriaal maken. Ik vind dat je dat als schoolleiding moet faciliteren. Het vaste loslaten is lastig, dat begrijp ik, maar eigenlijk ben je gek wanneer je als docent niet – al is het maar deels – met eigen leermateriaal gaat werken.”

VERTEGENWOORDIGERS

In het manifest staat dat het niet per se de onderwijsprofessionals zelf hoeven te zijn die de regie over het ontwikkelen van betere leermiddelen krijgen: het kunnen ook vertegenwoordigers van onderwijsprofessionals zijn. Directievoorzitter Van Loon wil er wel voor waken dat bestuurders dan van bovenaf de zaken gaan reguleren: “We willen juist dat het eigenaarschap weer bij de docenten komt te liggen. Al kunnen schoolleiders daar wel kaders voor neerleggen. Want nu zie je soms dat de ene vaksectie voor methode A kiest en de andere vaksectie

voor methode B, en dat al die methodes vlak voor een schoolvakantie toetsen hebben. Dan wordt een leerling overspoeld door toetsen in een niet afgestemde context. Dat kun je voorkomen met een duidelijke onderwijsvisie en een afgestemd proces voor leermiddelen.”

Vertegenwoordigers kunnen mogelijk ook een rol spelen bij het komen tot algemene kwaliteitscriteria voor leermiddelen. Van Loon: “Wij zijn met zijn allen enorm grote inkopers bij uitgeverijen. Dat biedt ruimte om onszelf te verenigen en met kwaliteitscriteria te komen waarin leerdoelen centraal staan.”

KWALITEITSCRITERIA

Op dit moment bestaan er al verschillende instrumenten met kwaliteitscriteria. Veel geraadpleegde instrumenten zijn het ‘MeetInstrument Leermiddelen Kwaliteit’ (MILK) van het Centrum voor Leermiddelenadvies (CLU) en het ‘Kader voor de didactische kwaliteit van leermiddelen’ van het Vlaamse Expertisecentrum Onderwijs en Leren (voorheen ExCEL).

Als teamlead learning design bij ThiemeMeulenhoff kent Sandra Remmelts de genoemde instrumenten goed. Haar uitgeverij heeft ook zelf een instrument ontwikkeld: “Dat is een kwaliteitsinstrument gebaseerd op didactische bouwstenen voor effectieve digitale didactiek, waarbij de Open Universiteit een adviserende rol vervult. Andere uitgeverijen hebben ook dit soort instrumenten. Als je ze allemaal naast elkaar legt, zie je dat elk instrument een eigen focus heeft. Wij beoordelen vanuit een ontwikkelaarsperspectief; een docent zal beoordelen vanuit het perspectief of een middel goed inzetbaar is. Een docent zou ervan uit moeten kunnen gaan dat didactische principes al zijn ingebed.”

Een algemeen instrument lijkt Remmelts een goed idee. “Ik denk dat daar behoefte aan is. Het dwingt mensen – van methodemakers tot schoolleiders en docenten – om na te denken wat ze maken of aanschaffen. Het zorgt ervoor dat die keuze gefundeerd is. Uiteindelijk wil iedereen toch dat leerlingen op een goede manier leren.”

BEWUSTE KEUZE

Hoogleraar Van Dijk is er eveneens van overtuigd dat een kwaliteitskader hard nodig is. “Criteria kunnen je helpen als school of docent een afweging te maken. Waarom staan er in deze methode zoveel afbeeldingen of invuloefeningen? Past dat bij onze onderwijsvisie? Met zo’n checklist kun je vervolgens ook een uitgever beter bevragen. Dat dwingt uiteindelijk iedereen om kritischer na te denken. Aan de ene kant moet de uitgever zich beter verantwoorden; aan de andere kant kunnen scholen en docenten een bewuste keuze maken voor een methode.” Een instrument waaraan vaak gerefereerd wordt, is het

‘De meeste uitgeverijen willen ook graag heldere richtlijnen hebben’

‘Een algemeen instrument dwingt mensen na te denken wat ze maken of aanschaffen’

eerdergenoemde ‘Kader voor de didactische kwaliteit van leermiddelen’ uit Vlaanderen. Dit is een kwaliteitskader met veertien criteria dat in 2022 is ontwikkeld om de didactische kwaliteit van leermiddelen in het onderwijs in Vlaanderen in kaart te brengen. Het kader is tot stand gekomen in opdracht van de Vlaamse overheid en gemaakt door het Expertisecentrum Onderwijs en Leren van Thomas More Hogeschool. Van Dijk: “In het kader staat bijvoorbeeld wat wel en niet werkt op het gebied van didactische principes.”

KWALITEITSALLIANTIE

Parallel aan de ontwikkeling van het Vlaamse kwaliteitskader liep de oprichting van de Vlaamse kwaliteitsalliantie. De minister van Onderwijs besloot hiertoe nadat er ook in Vlaanderen onvrede was geconstateerd over de kwaliteit en de markt van leermiddelen. In de alliantie zitten niet alleen makers en gebruikers van leermiddelen, maar ook de Onderwijsinspectie, vertegenwoordigers van ouders, lerarenopleidingen en andere actoren.

Ook in Nederland zijn er oren naar kwaliteitscriteria en een dergelijke kwaliteitsalliantie. De vraag is wie in Nederland de kar zou moeten trekken. Volgens Remmelts van ThiemeMeulenhoff zou dat een neutrale partij moeten zijn. “Het is belangrijk dat het iemand is zonder belang. Want uiteindelijk heeft iedereen een belang: wij als uitgeverij staan ergens voor, maar ook scholen, distributeurs en bestuurders hebben hun belangen. Op het moment dat je een van die partijen verantwoordelijk zou maken, krijg je botsende belangen.”

Hoogleraar Van Dijk geeft aan dat het bij een kwaliteitsalliantie vooral om uitwisseling zou moeten gaan. “Het gaat om de bewustwording en om ieders erkenning dat je een rol speelt in de kwaliteit van leermiddelen. En dat je uiteindelijk met elkaar kunt vaststellen: dit is het minimum waar we ons aan gaan houden, gebaseerd op de kerndoelen en eindtermen. Ik hoop dat daarmee de wal het schip gaat keren.”

DE MOGELIJKHEDEN VAN OPEN LEERMATERIAAL

VO-content werkt samen met scholen aan open leermateriaal. Ook dit kan een oplossing zijn om meer grip te krijgen op de kwaliteit van leermiddelen, zegt directeur Ron Zijlen. “Open leermateriaal is makkelijk aan te passen aan de eigen context. Als docent heb je dus veel vrijheid om het aan te passen aan je doelgroep. Wij werken professioneel aan open leermateriaal en hebben kwaliteitscriteria opgesteld waar het materiaal aan moet voldoen. Ontwikkelaars en redacteurs ontwerpen het materiaal en vervolgens wordt dit in panels gereviewd. Dit is een continue en transparante kwaliteitscyclus waarin scholen samen de kwaliteitszorg organiseren.”

www.vo-content.nl/kwaliteitscriteria

Ik ken toch al Nederlands?

De docent Nederlands heeft, om het maar eens eufemistisch te zeggen, niet de makkelijkste baan van Nederland. De motivatie is over het algemeen gering (‘Ik spreek toch al Nederlands?’), en het lezen van langere teksten neemt onder alle leeftijden af (‘Ik lees het wel op mijn telefoon’).

Blink Nederlands helpt hier verandering in te brengen. Met een lesmethode die gebruikmaakt van verhalen die de leerlingen raken, emotioneren en

vooral nieuwsgierig maken. In onze methode worden verschillende vaardigheden, zoals lezen, schrijven of spelling niet ‘los’ aangeboden, maar altijd in de context van het hele verhaal. Dat levert dieper tekstbegrip op en maakt vooral ook duidelijk waaróm iets geleerd wordt. Zo leren leerlingen beter.

Ontdek zelf hoe jouw leerlingen beter Nederlands leren. Ga blink.nl/blink-nederlands voor meer informatie.

Ontdek de kracht van beter leren.

Blink